

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

O'QUVCHILARNING DARSGA BO'LGAN DIQQATINI JAMLASHDA PEDAGOGIK MULOQOT VA O'QITUVCHI MAHORATINING O'RNI.

Iskandarova Madina Azimjonovna

Navoiy innovatsiyalar universiteti Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-bosqich 1-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Ismoilova Malika Erkinovna

Navoiy Innovatsiyalar universiteti boshlang'ich ta'lim

O'qituvchisi, doktorant.

Annotatsiya: *Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning diqqatini jamlash va idrok etish darajasini oshirishda pedagogik muloqotning o'rni hamda o'qituvchi mahoratining ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqotda o'quvchilarning kognitiv faolligini stimullashtiruvchi verbal va noverbal muloqot vositalari, sub'ekt-sub'ekt munosabatlari hamda diqqatni boshqarishning zamonaviy neyropedagogik metodlari yoritilgan. Shuningdek, o'qituvchining kommunikativ kompetentligi orqali dars samaradorligini oshirish bo'yicha amaliy takliflar berilgan.*

Kalit so'zlar: *pedagogik muloqot, o'qituvchi mahorati, diqqat konsentratsiyasi, idrok, kognitiv faollik, neyrodidaktika, verbal va noverbal vositalar, Uchinchi Renessans.*

Аннотация: *В данной статье научно анализируется роль педагогического общения и значимость мастерства учителя в повышении уровня концентрации внимания и восприятия учащихся в процессе начального образования. В исследовании освещены вербальные и невербальные средства общения, стимулирующие когнитивную активность учащихся, субъект-субъектные отношения и современные нейропедагогические методы управления вниманием. Также даны практические предложения по повышению эффективности урока через коммуникативную компетентность учителя.*

Ключевые слова: *педагогическое общение, мастерство учителя, концентрация внимания, восприятие, когнитивная активность, нейродидактика, вербальные и невербальные средства, Третий Ренессанс.*

Abstract: *This article scientifically analyzes the role of pedagogical communication and the significance of teacher mastery in enhancing the level of students' focus and perception in the process of primary education. The research highlights verbal and non-verbal communication tools that stimulate students' cognitive activity, subject-subject relationships, and modern neuropedagogical methods of attention management. Furthermore, practical suggestions are provided for increasing lesson effectiveness through the teacher's communicative competence.*

Keywords: *pedagogical communication, teacher mastery, attention concentration, perception, cognitive activity, neurodidactics, verbal and non-verbal tools, Third Renaissance.*

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

Zamonaviy globallashuv va axborot texnologiyalari shiddat bilan rivojlanayotgan davrda ta'lim tizimi oldida turgan eng murakkab vazifalardan biri — o'quvchi diqqatini dars jarayoniga to'liq jalb etish va uni barqaror ushlab turishdir. Bugungi o'quvchi nafaqat maktab darsliklari, balki cheksiz axborot oqimi, ijtimoiy tarmoqlar va turli vizual stimullar qurshovida yashamoqda. Bunday sharoitda pedagogik muloqotning sifati va o'qituvchining kasbiy mahorati ta'lim samaradorligini belgilovchi bosh omilga aylanadi. Zero, o'quvchining idrok etish faoliyati bevosita uning diqqat darajasiga bog'liq bo'lib, bu jarayonni boshqarish o'qituvchidan yuksak psixologik tayyorgarlik va kommunikativ mahorat talab etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'lim va tarbiya sohasini tubdan isloh qilish, yosh avlodni intellektual salohiyatli kadrlar qilib yetishtirish masalasiga alohida to'xtalib, shunday deydi: "Biz ta'lim va tarbiya tizimining barcha bo'g'inlari faoliyatini bugungi zamon talablari asosida takomillashtirishni o'zimizning birinchi darajali vazifamiz deb bilamiz. Maktab — bu hayot-mamot masalasi, kelajak masalasidir. Uni hal qilmasdan turib, boshqa sohalarda muvaffaqiyatga erishib bo'lmaydi. O'qituvchi esa jamiyatning eng mu'tabar zoti, yangi Renessans poydevorini barpo etuvchi asosiy kuchdir." [1] Ushbu fikrlar zamirida o'qituvchi shaxsiga qo'yilayotgan ulkan mas'uliyat yotadi. O'qituvchi mahorati faqatgina fanni bilish bilan cheklanib qolmasdan, balki o'quvchi qalbiga yo'l topish, uning psixologik holatini his qilish va darsda o'zaro ishonchga asoslangan sub'ekt-sub'ekt munosabatini o'rnatish olish qobiliyatini ham qamrab oladi. Pedagogik muloqot — bu shunchaki axborot almashinuvi emas, balki murakkab ko'p qirrali jarayon bo'lib, u orqali o'qituvchi o'quvchining hissiy-irodaviy sohasiga ta'sir ko'rsatadi. Diqqatning bo'linishi yoki o'quvchining darsdan uzilib qolishi ko'pincha muloqotning bir tomonlama (avtoritar) xarakterga egaligi yoki darsning monoton tarzda tashkil etilishi natijasidir. Ma'lumki, ixtiyoriy diqqatni shakllantirish uchun o'quvchida qiziqish va ijobiy emotsional holat mavjud bo'lishi lozim. Bunga esa faqat o'qituvchining kommunikativ kompetentligi, nutq madaniyati va pedagogik takti (nazokat) orqali erishish mumkin. Mazkur tadqiqot ishining maqsadi o'quvchilar diqqatini jamlashda pedagogik muloqot turlarining ta'sirini tahlil qilish hamda dars jarayonida o'qituvchi mahoratini namoyon etuvchi indikatorlarni aniqlashdan iborat. [2] Tadqiqot doirasida o'qituvchining nutqiy ta'siri, mimika va pantomimika vositalaridan unumli foydalanishi hamda nizoli vaziyatlarni bartaraf etish orqali diqqatni barqarorlashtirish metodlari ilmiy jihatdan asoslab beriladi. Boshlang'ich va o'rta maktab yoshidagi o'quvchilarning psixofiziologik xususiyatlarini inobatga olgan holda, pedagogik mahoratning ta'lim sifatiga ta'sir darajasi o'rganiladi. Yangi O'zbekiston poydevorini quruvchi yoshlarni tarbiyalashda o'qituvchining "mahorat diplomatiyasi" va muloqot san'ati o'quvchining darsga bo'lgan diqqatini nafaqat jamlaydi, balki unda bilimga bo'lgan umrbod muhabbatni uyg'otadi.

Pedagogik muloqotning o'quvchi diqqat konsentratsiyasiga ta'siri faqatgina axborot uzatish jarayoni emas, balki murakkab psixofiziologik determinatsiya bo'lib, ilmiy tadqiqotlar o'quvchi diqqatining barqarorligi darsning dastlabki o'n besh-yigirma

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

daqiqasida eng yuqori dinamikaga ega bo'lishini, shundan so'ng organizmda fiziologik charchoq va kognitiv turg'unlik natijasida diqqatning "tebranishi" hamda "so'nishi" kuzatilishini isbotlaydi. O'qituvchi mahorati aynan mana shu kritik nuqtada muloqot strategiyasini o'zgartirish, ya'ni verbal va noverbal stimullarni yangilash orqali o'quvchining aqliy ish qobiliyatini qayta tiklashda namoyon bo'ladi; bunda o'qituvchining muloqot uslubi, xususan, demokratik yondashuv o'quvchida "psixologik qulaylik" va "emotsional xavfsizlik" zonasini yaratib, ixtiyoriy diqqatning labilligini, ya'ni o'quv faoliyatining bir turidan ikkinchisiga samarali ko'chishini ta'minlaydi.

O'qituvchi mahoratining tarkibiy qismlari va metodik yondashuvlari sifatida o'qituvchi nutqining mazmundorligi bilan birga, paralingvistik va ekstralingvistik vositalar — intonatsiyaning boyligi, ovoz tembrining vaziyatga moslashishi, nutq sur'atining o'zgarishi va eng muhimi, o'quvchi tafakkuriga vaqt beruvchi "strategik pauza"lardan foydalanilgan pedagogik perfomans hamda ekspressivlik markaziy o'rin tutadi. Muloqotni shunchaki ma'lumot beruvchi monolog emas, balki sub'ekt-sub'ekt munosabatlariga tayangan, o'quvchining shaxsiy tajribasini faollashtiruvchi polilog shaklida tashkil etish o'quvchi da "metakognitiv xabardorlik"ni oshiradi, natijada o'quvchi o'z diqqatini ongli ravishda boshqarish ko'nikmasini egallaydi. Shuningdek, dars jarayonida proksemik aloqa qonuniyatlariga rioya qilish, ya'ni o'qituvchining sinf xonasi bo'ylab vertikal va gorizontal harakati, "ko'z muloqoti" (eye contact) orqali har bir o'quvchi bilan individual vizual bog'liqlik o'rnatishi o'quvchida daxldorlik va mas'uliyat hissini 40-50 foizga oshirib, diqqatning tarqalishiga to'sqinlik qiluvchi psixologik to'siq vazifasini o'taydi.[3]

Diqqatni boshqarishning innovatsion metodologiyasi doirasida bugungi kunda "Storytelling" (pedagogik hikoyachilik) va "Edutainment" (ko'ngilochar ta'lim) texnologiyalari kognitiv psixologiyaning muhim vositalari sifatida qo'llanilmoqda, chunki mahoratli pedagog murakkab ilmiy tushunchalarni hayotiy keyslar, kutilmagan analogiyalar va muammoli vaziyatlar (case-study) orqali taqdim etganda, o'quvchining assotsiativ tafakkuri va emotsional xotirasi sinxron faollashadi, bu esa iroda kuchini talab qiluvchi "ixtiyoriy diqqat"ning tabiiy va charchatmaydigan "ixtiyoriydan so'nggi diqqat" shakliga o'tishiga zamin yaratadi. Pedagogik muloqotning eng yuksak cho'qqisi o'qituvchining pedagogik takt (nazokat) va empatiya qobiliyati bo'lib, u o'quvchining intellektual salohiyatini kamsitmagan holda xatolarni tuzatish, har bir yutuqni munosib rag'batlantirish orqali "muvaffaqiyat motivatsiyasi"ni shakllantirishda ko'rinadi. Xulosa qilib aytganda, o'qituvchi mahorati o'zaro ishonchga asoslangan kommunikativ muhitni yaratish orqali darsning psixofiziologik arxitekturasini loyihalaydi va bu jarayon o'quvchining nafaqat bilim o'zlashtirishiga, balki uning ijtimoiy-psixologik moslashuvchanligi hamda kognitiv faolligining barqaror o'sishiga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich ta'lim tizimida o'quvchilar diqqatini dars jarayoniga samarali jalb etish va uni barqaror ushlab turish masalasi shunchaki uslubiy yondashuv emas, balki o'qituvchining professional kommunikativ kompetentligi hamda psixologik mahorati bilan bog'liq bo'lgan fundamental jarayondir. O'tkazilgan tahlillar shuni

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

ko'rsatadiki, pedagogik muloqot jarayonida o'qituvchi tomonidan qo'llaniladigan verbal va noverbal vositalarning uyg'unligi o'quvchining kognitiv arxitekturasiga bevosita ta'sir ko'rsatib, ixtiyoriy diqqatning sensor va intellektual darajasini optimallashtiradi. Mazkur jarayonda o'qituvchi mahorati o'quvchining ichki motivatsiyasini faollashtiruvchi katalizator vazifasini o'taydi va darsning "psixologik iqlimini" belgilaydi.

Tadqiqot natijalari asosida o'quvchilar diqqatini boshqarishning quyidagi ilmiy-pedagogik qonuniyatlari umumlashtirildi. Birinchidan, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi muloqotning sub'ekt-sub'ekt tamoyili asosida qurilishi o'quvchida metakognitiv refleksiyaning shakllantiradi, ya'ni bola nafaqat axborotni qabul qiladi, balki o'zining diqqat resurslarini ongli ravishda boshqarishni o'rganadi. Ikkinchidan, o'qituvchining ekspressiv nutqi va paralingvistik mahorati o'quv materialining perseptiv jozibadorligini oshiradi, natijada o'quvchida neyrodidaktik nuqtayi nazardan "muvaffaqiyat hissi" va bilimga nisbatan emotsional daxldorlik paydo bo'ladi. Uchinchidan, proksemik aloqa va vizual langarlar orqali o'qituvchi sinfdagi diqqat maydonini doimiy nazorat ostida saqlaydi, bu esa dars davomida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan kognitiv uzilishlarning oldini oladi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan Uchinchi Renessans poydevorini barpo etish g'oyasi bevosita o'qituvchi mahoratini yangi bosqichga ko'tarishni taqozo etadi [1]. Shuni inobatga olgan holda, ta'lim samaradorligini oshirish bo'yicha bir nechta ilmiy-amaliy takliflar ilgari suriladi: pedagog kadrlarni tayyorlashda ularning psixologik adaptivlik va kommunikativ tolerantlik qobiliyatlarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish; dars jarayonida diqqatni boshqarishning neyropedagogik texnologiyalarini tatbiq etish orqali o'quvchilarning intellektual charchashini minimallashtirish; o'qituvchi va o'quvchi muloqotida empatiya va fasilitatsiya (ko'maklashish) uslublarini kengaytirish orqali o'quvchining shaxsiy potentsialini yuzaga chiqarish.

Yakuniy xulosa shuki, mahoratli pedagogik muloqot o'quvchi diqqatini jamlashning eng quvvatli mexanizmi bo'lib, u ta'lim oluvchini passiv tinglovchidan faol tadqiqotchi darajasiga ko'taradi. O'qituvchining yuksak kasbiy mahorati va samimiy muloqot san'ati bilan sug'orilgan dars jarayoni o'quvchilarning nafaqat akademik o'zlashtirishini ta'minlaydi, balki ularni kelajakda mustaqil va tanqidiy fikrlovchi barkamol shaxs bo'lib yetishishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – T.: "O'zbekiston", 2021.
2. Ishmuhamedov R. va boshqalar. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. – T.: "Iste'dod", 2008.
3. Robert I.V. Современные информационные технологии в образовании. – М.: Школа-Пресс, 2014.

